УДК 502 – 630*64

А. М. БОБКО,
кандидат сільськогосподарських наук,
Почесний доктор, провідний науковий співробітник
Інституту агроекології та природокористування НААН України
(Київ)

ЕКОНОМІКА ЛІСІВНИЦТВА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Досліджено фінансові результати за доходами до Державного бюджету за так зване "спеціальне використання лісових ресурсів" (СВЛР) порівняно з видатками по Україні. Показано, що численні заходи щодо реформування лісового господарства за роки незалежності не привели за фінансовим результатом до покращення. Запропоновано заходи з метою переведення лісівництва на засади самоокупності та прибутковості господарювання при забезпеченні охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: бюджет, дохід, земля, кодекс, ліс, результат, фінансовий.

A. M. BOBKO,
Cand. of Agrar. Sci.,
Honorary Doctor, Leading Sci. Researcher,
Institute of Agroecology and Nature Management of the NAAS of Ukraine
(Kyiv)

THE ECONOMY OF FORESTRY STARTS FROM THE USE OF LAND AREAS BY THEIR PURPOSE

The financial results concerning the incomes of the State budget from the so-called "special use of forest resources" are studied and compared with the expenditures in Ukraine. It is shown that the numerous measures on a reformation of the forestry gave no improvement by the financial result for the years of country's independence. Some measures are proposed with the aim to transit the forestry onto the principles of self-support and profitability of the management, by ensuring the protection of the environment.

Keywords: budget, income, land, code, forest, result, financial.

Короткий опис становлення й розвитку лісівництва в Україні

Мало хто в Україні знає, що землі лісові, площа яких перевищує 9 млн. га, упродовж усіх років незалежності використовуються всупереч умовам ринкової економіки, а українському народу як власнику природних ресурсів – землі – ніякого доходу не приносять (рис. 1). Хоча за Земельним кодексом України "...використання землі в Україні є платним" * (ст. 206), все ж лісгоспи зуміли уникнути його під різними приводами. Верховна Рада України, щороку затверджуючи державний бюджет, зовсім не звертає уваги на те, що доходи від використання суб'єктами господарювання земель лісових не покривають видатків того самого

Бобко Андрій Миколайович (Bobko Andrii Mykolaiovych) – e-mail: anbobko58@gmail.com.

* Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768. Із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012768.html.

державного бюджету на ведення лісового і мисливського господарства. Тим часом "у лісогосподарському виробництві України ... використання землі мало б стати пріоритетною умовою для надання земельних угідь суб'єктам лісогосподарської діяльності, адже земля за Конституцією України – основне національне багатство українського народу" [9, с. 40].

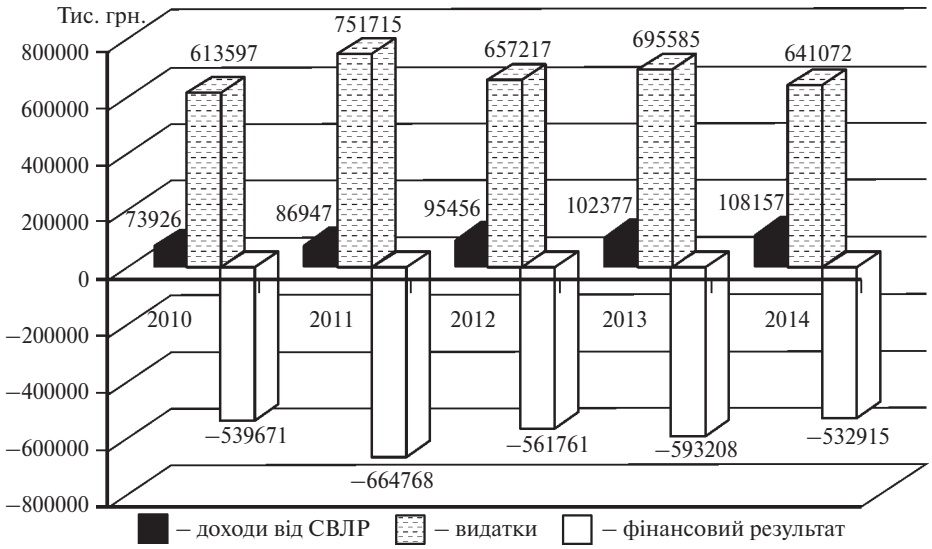

Рис. 1. Фінансові показники використання земель лісових у галузі лісівництва за 2010–2014 (проект) рр. ДЛА України

Становище, коли видатки на ведення лісового і мисливського господарства, склалося (вірніше – склали) штучно з тим, щоб привласнювати земельну ренту поза економічними інтересами власника землі – українського народу. З історичних джерел відомо, що вже з другої половини XX ст. підприємливі лісівники почали шукати шляхи її привласнення в особистих цілях (тобто поза інтересами держави в цілому). Авторові пощастило, оскільки він починав свою виробничу діяльність у лісовому господарстві ще за часів (1952 р.), коли на всій території колишнього Союзу і, природно, в Україні воно було не тільки самоокупним, але й прибутковим. Про це є чимало публічних свідчень.

Становище почало кардинально змінюватися на початку 60-х років минулого століття, коли лісове господарство колишнього Союзу очолив відомий державний діяч, колишній ректор Воронезького лісотехнічного інституту В.І. Рубцов. Автор не бере на себе сміливість пов'язувати подальші зміни в цій галузі виключно з особистістю першого Голови Державного комітету лісового господарства тієї країни, але певний зв'язок між ними є незаперечним. Ось про що свідчать офіційні дані (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння доходів і видатків на лісове господарство колишнього Союзу за 1950–1965 рр. [1]

(млн. руб.)

Фінансові операції	Роки		
	1950	1960	1965
Доходи (в тому числі від лісогосподарської діяльності)	370,5	317,5	307,9
Видатки (без капіталовкладень).....	201,2	246,6	443,6
Фінансовий результат.....	169,3	70,9	–135,7

Викладене красномовно говорить про те, що між 1960 і 1965 рр. в економіці лісівництва відбувалося щось досить істотне, що спричинило зміни у фінансових механізмах лісового господарства величезної країни, загальна площа так званого "лісового фонду" якої налічувала понад 1233 млн. га (у тому числі по Україні – більш як 10 млн. га) [1, с. 41]. Такому багатству України на землі лісові можуть позаздрити і заздрять багато європейських держав. Але не за фінансовим результатом. Те "щось досить істотне" вже в тому ж таки збірнику в принципі дістало своє відображення. Так, у ньому вказувалося, що "середня таксова ціна за 1964 р. складала по СРСР 57 коп. за 1 м^3, по РРФСР вона дорівнювала 51 коп., по Українській РСР ... 1 руб. 74 коп. ..., по Прибалтійських республіках – 43 коп. Середню попенну плату * визначено за головним користуванням. Рубки догляду звільнено від попенної плати, чим і пояснюється низька середня плата по Прибалтійських республіках, де рубки догляду дають більш як 50% загального обсягу відпуску лісу" [1, с. 238].

Необхідно також зауважити, що за нормативно-правовими актами того часу взагалі не допускалося розроблення лісосічного фонду лісгоспами або лісництвами не через адміністративну сверблячку, а з метою не допускати фінансових махінацій (сучасною мовою – корупційних дій): було практично заборонено купувати самому у себе деревину на пні, самому ж зрубувати дерева і розробляти їх на лісові матеріали, здійснювати їх транспортування та переробку, а також реалізацію промислової продукції. Адже то був би відвертий шлях до фінансових зловживань.

За радянських часів ще не пропагувалася конкуренція товаровиробників (у нашому випадку – виробників лісових матеріалів). Але ніхто не скасовував винахідливість для отримання частки доходу від лісівництва в особистих інтересах, тобто поза економічними інтересами власника природних ресурсів, якими завжди були, є тепер і будуть надалі земельні ділянки, по-простому – земля! Важливо також підкреслити, що з початку зародження галузі лісівництва в Україні налічується близько 3 століть, і механізми регулювання економічних відносин у ньому формувались і вдосконалюються постійно.

В одному з останніх досліджень Міжвідомчої аналітично-консультативної ради з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин (МАКР з питань РПСВВ) відносно лісового господарства України (2003 р.) є посилання на дореволюційний досвід царської Росії: «Завдання Лісового Департаменту царської Росії, як **органу державного управління** (підкреслено автором. – *А.М.Б.*) з його Державною лісовою охороною, полягало в тому, щоб забезпечити прибутковість лісівництва у державних лісах: "Со времени учреждения Лесного Департамента совершенно изменилось направление лесного хозяйства, так как одною из главных **забот** этого нового учреждения было извлечение доходов от лесов и улучшение их состояния. Обер-Форстмейстеры ** обязаны были доставлять ежегодно подробные сведения об успешности поступления доходов и, в случае понижения их, объяснять причины к тому послужившие"» (цитується за [2, с. 169–170]). Там же

* Попенна плата – плата заготівельниками лісових матеріалів за деревину, що перебуває у стані росту, після чого вони здобували право на здійснення рубки дерев і виробництва лісових матеріалів на свій розсуд, звичайно, з урахуванням ринкового попиту (сформульовано автором. – *А.М.Б.*).

** Від німецького "Forstmeister", яке означає "наглядач за лісами"; "Ober-Forstmeister" перекладається як "чиновник – вищий наглядач за лісами на рівні губернії" тощо.

наведено фінансові показники (починаючи з 1847 р.) валових доходів і витрат по Лісовому департаменту, який в останні дореволюційні роки перебував у складі Міністерства землеробства і державного майна Російської імперії [3]. При цьому розмір чистого прибутку постійно зростав, тобто використання землі для здійснення лісівництва завжди було прибутковим.

Згадане раніше "щось досить істотне" практично дістало в тому самому джерелі відверте пояснення по Прибалтійських республіках, по яких "середня таксова ціна за 1964 р." склала 43 коп./м^3. Висновок був, але без будь-яких політичних і організаційно-технічних наслідків, хоча питання набирало високої політико-економічної ваги і, на думку автора, вимагало належного вивчення та вжиття відповідних практичних заходів.

Від себе маю окремо зауважити, що у книзі "Лісове господарство СРСР за 50 років", зокрема в її розділі "Економічні перетворення в лісовому господарстві" [1, с. 226–244], лінгвістика грішить певними недолугостями навіть з точки зору тих часів. Так, лексичний вираз "рубки догляду звільнено від попенної плати" розраховано лише на надто довірливих читачів, оскільки означає, що "вилучення деревини при здійсненні рубок догляду проводиться без плати за неї". Насправді, згадані Такси, що затверджувалися Державним комітетом цін Ради Міністрів колишнього Союзу, встановлювалися "на деревину основних лісових порід, яка відпускалася на корені з лісів державного значення усім лісозаготівельникам (включаючи відпуск деревини колгоспам для потреб суспільного господарства) і окремим громадянам" [4, с. 17].

Те, що згодом рядом підзаконних актів, сучасною мовою, менеджери з лісівництва добилися звільнення від попенної плати за деревину, що вилучалася при здійсненні рубок догляду, санітарних та ін., – їхні особисті досягнення, хоча, зрозуміло, не на користь держави та українського народу. Крім того, частина згаданого речення "низька середня плата по Прибалтійських республіках" (43 коп./м^3) не має ніякого відношення до визначення середньої попенної плати за право вилучення деревини з лісових екосистем, оскільки вона не справлялася. Ціна 43 коп./м^3 є середньозваженою ціною продажу деревини суб'єктам лісозаготівельного виробництва лише умовно. Справляння (або несправляння) попенної плати на користь держави може впливати тільки на виробничу собівартість ПРОДУКЦІЇ ЛІСОРОЗРОБКИ (тобто виробництва лісових матеріалів), а також на ринкові ціни на неї.

Не можна не звернути увагу ще на одну ремарку з наведеної цитати – "*де рубки догляду дають більш як 50% загального обсягу відпуску лісу*". У ній переплутано розуміння терміна "ліс у стані росту (на пні)": насправді відпускається деревина (вірніше – продається), надається право лісозаготівельникам проводити промислову розробку лісосічного фонду. А от у РЕАЛІЗАЦІЇ лісових матеріалів беруть участь і ті з них, які вироблено з дерев, що вилучаються в порядку згаданих рубок догляду, для яких має вживатися термін "рубки проміжного користування" (РПК). Адже виробництво лісових матеріалів при здійсненні рубок догляду за економічним змістом стає видом лісокористування з системами визначення собівартості лісових матеріалів і формування ринкових цін на них, істотно відмінними від тих, які встановлено для лісових матеріалів від РГК.

І останнє: якщо керівництвом галузі було помічено, що в республіках колишнього Союзу набуває поширення виробництво лісових матеріалів шляхом РПК,

то чому не було скрупульозно вивчено цей процес і вдосконалено його державне регулювання. І це – за умови, що ідея "державного управління лісами" була абсолютно домінуючою як у колишньому СРСР, так і в Україні. Адже спеціалістам з лісового господарства добре відомо, що РПК нерідко негативно позначаються на стані окремих лісонасаджень і лісових екосистем у цілому: *зріджуються деревостани через наднормативні обсяги вилучення окремих дерев; знижується питомий запас деревостанів на час передання (продажу) їх суб'єктам лісопромислової діяльності; ослаблюється біологічна стійкість лісових екосистем; знижується рівень використання ними фізіологічно активної радіації Сонця; знижується рівень використання потенціальної продуктивності земель лісових порівняно з їх природною продуктивністю за типами лісорослинних умов (ТЛУ) тощо*.

Сучасні проблеми "державного управління лісами" в Україні

Здавалося б, із здобуттям Україною державної незалежності, а також з початком Земельної реформи українські лісівники мали б швидко виправити недоліки знеособленого "державного управління лісами", оскільки його наукове і кадрове забезпечення значно перевищувало можливості багатьох інших республік колишнього Союзу. До того ж за "кермом" галузі (на той час – у Міністерстві лісового господарства України та Міністерстві лісової та деревообробної промисловості України) були високоосвічені керівники з належним виробничим досвідом і громадським авторитетом. Згодом з'ясувалося також, що одночасно – і з великими особистими амбіціями та низькою заінтересованістю питаннями суспільного значення. Останнє з усією відвертістю проявилось у першій редакції Лісового кодексу України *. Відповідними його статтями було визначено (!): "*Компетенція Верховної Ради України в галузі регулювання лісових відносин*" (ст. 11), а також "*Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі управління і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів*" (ст. 29). Певно, з неприкритим прагненням зберегти колишню систему "державного управління лісами" – на зразок економічних механізмів у лісовому господарстві колишнього Союзу – в останній редакції Лісового кодексу України ті самі положення щодо повноважень Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України закріплено, відповідно, у ст. 26 і 27, хоч і з деякими редакційними змінами **.

Звідки така "інновація", коли нормативно-правовий акт галузевого змісту встановлює ті чи інші повноваження вищих органів державної виконавчої влади країни (не кажучи вже про обласні, районні, селищні та ін. органи місцевого самоврядування), не відомо. Але відомим є кінцевий результат тих "лісових відносин", що наведено на рисунку 1. До речі, Лісовий кодекс України не визначає змісту терміна "лісові відносини", але відповідні повноваження Кабінету Міністрів України щодо лісового господарства регламентує двома десятками нормативних актів, причетність до виконання яких він має (у тому числі, наприклад, "*Порядок та умови здійснення спеціального використання лісових ресурсів встановлюються Кабінетом Міністрів України*" (ст. 67), а також "*Порядок використання коштів, що виділяються з Державного бюджету України на ведення лісового господарства, встановлюється Кабінетом Міністрів України*" (ст. 98)). Якщо перше ("Порядок та умови здійснення спеціального використання лісових ресурсів...") для більшості членів

* Закон України від 21 січня 1994 р. № 3692–XII.

** Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

Кабінету Міністрів України є малозрозумілим, оскільки стосується виключно технічних питань вилучення деревини з лісових екосистем для виробництва (заготівлі) лісових матеріалів, то друге ("Порядок використання коштів, що виділяються з Державного бюджету України на ведення лісового господарства...") – є зрозумілим для них тільки з корупційних мотивів. Адже кошти Державного бюджету (в тому числі з резервного фонду) мають виділятися на основі запитів головних розпорядників бюджетних коштів, а в разі їх схвалення – використовуватись і контролюватися на загальних підставах. Які ще нові порядки потрібні?

В українському лісівництві чомусь не відзначався півстолітній ювілей реорганізації управління "лісовим господарством і лісозаготівлями" *. Обмежилися лише затвердженням чергової державної цільової програми "Ліси України на 2010–2015 роки" відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977, а також рядом інших постанов і розпоряджень щодо додаткових видатків державного бюджету та стимулювання лісового та мисливського господарства. Збільшення видатків на лісорозведення за відсутності в Україні вільних і визначених для залісення земельних ділянок розраховано лише на дуже довірливих. Віртуальні наміри здійснювати лісорозведення у степових умовах чи піднімати верхню межу лісу в Карпатах давно піддаються справедливій критиці. Адже землі, не придатні для вирощування сільськогосподарських культур, також не придатні для вирощування лісів, що відомо ще з XIX ст. і відображено авторитетними вченими в їхніх працях [7].

І зовсім не дивно, що зазначена цільова програма не містить навіть намірів обчислювати і сплачувати податки за землю при здійсненні лісівництва. Тим більше вона не передбачає переходу до самоокупного і прибуткового лісівництва, до впровадження ідентифікованої економічної відповідальності суб'єктів господарювання на ринкових засадах, з обчисленням собівартості лісових матеріалів та інших споживних вартостей і послуг на основі платного користування земельними угіддями.

І такі негаразди у складі самих нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо здійснення і управління у галузі лісівництва, які вкрай негативно впливають на її економіку, відомі багатьом і є непоодинокими. Так, враховуючи численні "обтяження" Лісовим кодексом, Кабінет Міністрів України, наприклад, видає чергове розпорядження з багатообіцяючою назвою "Про вдосконалення порядку управління лісовим господарством" **. Хоча в його тексті йдеться не про управління лісовим господарством, а тільки про передання з 1 січня 2010 р. "до сфери управління Державного комітету лісового господарства" "*державних лісогосподарських підприємств, що належать до сфери управління Міністерства аграрної політики та Міністерства оборони (крім тих, що безпосередньо використовуються для потреб оборони* ***)". При цьому чомусь численні державні службовці Міністерства економіки та Державного комітету лісового господарства, котрі ініціювали прийняття зазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України, а

---

* Про організацію управління лісовим господарством і лісозаготівлями в Українській РСР : Постанова Ради Міністрів УРСР від 30 листопада 1959 р. № 1834.

** Про вдосконалення порядку управління лісовим господарством : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2009 р. № 1465-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1465-2009-р.

*** І це – за умови, що в Україні все ще діє постанова Верховної Ради України "Про Земельну реформу" від 18 грудня 1990 р., спрямована на формування багатоукладної економіки.

також інших центральних органів державної виконавчої влади, причетних до його прийняття, не спромоглися згадати про органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо їх повноважень, передбачених Конституцією України і Земельним кодексом України, з приводу надання земельних ресурсів у власність або на право постійного користування.

На щастя, як то кажуть, зазначене розпорядження залишилося невиконаним, хоча навіть редакція газети "Урядовий кур'єр" намагалася вирішити цю проблему за участю свого кореспондента, що й дозволило тепер уже колишньому Голові Держлісагентства України В.М. Сивцю в інтерв'ю з ним заявити на всю Україну: "*Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про вдосконалення порядку управління лісовим господарством", яким передбачалася зазначена передача об'єктів права державної власності, було підписано ще наприкінці листопада 2009 року, але за відсутності чіткої вертикалі влади втілити в життя ініціативу щодо єдиного лісового господаря було неможливо*" [5]. І це – під благовидним приводом відносно показника "*оптимальна лісистість*", зміст і призначення якого колишньому Голові Держлісагентства, природно, мало відомі, як і те, що у практиці європейського лісівництва та обліку земельних ресурсів цей показник взагалі не відображається. Зрозуміло, що фінансово-економічні показники використання земельних угідь у галузі державного лісівництва, яку уособлює Голова Держлісагентства України, редакцію газети "Урядовий кур'єр" не цікавили...

Досвід колишнього Союзу щодо лісокористування та його використання в економіці сучасного лісівництва в Україні

Альфою і омегою впорядкованих та організованих лісівництва і лісокористування є вирощування лісів з метою виробництва і реалізації деревини для заготівлі лісових матеріалів, їх транспортування, промислової переробки та реалізації товарної продукції. Тому саме вилучення деревини з лісових екосистем для виробництва лісових матеріалів (технічний термін – "лісокористування") є необхідною умовою отримання доходів суб'єктами господарювання з лісівництва (по-простому – лісгоспами), у тому числі з метою отримання прибутку. І, як показують практика і весь попередній розвиток лісівництва, провідним джерелом доходів є вилучення деревини з лісів (окремими деревами або у межах локальних ділянок) з метою виробництва лісових матеріалів, на які є ринковий попит. Так формувалися види вилучення деревини, у тому числі зазначені РГК і РПК (табл. 2). Тепер згадаймо про те, що в Прибалтійських республіках у 60-ті роки минулого століття знеособлена ціна на право вилучення деревини з лісових екосистем і виробництва з неї лісових матеріалів була найнижчою (43 коп./м^3) у колишньому Союзі завдяки тому, що понад 50% з них виготовлялося з деревини, вилученої в порядку рубок догляду. Зрозуміло, що той "передовий досвід" набував постійного поширення, насамперед, в українському лісівництві.

З наведених даних видно, що в Україні до 1990 р. "передовий" досвід лісівництва Прибалтійських республік 60-х років минулого століття було не тільки досягнуто, але й "удосконалено". Він уже значно перевищує обсяги вилучення деревини шляхом РПК порівняно з обсягами виробництва лісових матеріалів шляхом РГК (рис. 2).

Отже, на час здобуття незалежності в Україні склалася хибна практика здійснення лісівництва за економічними вимірами і фінансуванням, із знеособленою економічною та екологічною відповідальністю суб'єктів господарювання,

яким Лісовим кодексом України надано повноваження постійних лісокористувачів замість їхнього реального статусу – землекористувачів. Усі ті роки на ринок лісових матеріалів надходила і надходить продукція, що мала істотно відмінні системи обчислення виробничої собівартості – за складовими видатків на їх виробництво (в тому числі з урахуванням плати за деревину згідно з лісовими таксами * за матеріально-грошовою оцінкою деревини).

Таблиця 2

Динаміка виробництва лісових матеріалів в Україні за 1980–1989 рр. за видами вилучення деревини *

(тис. м^3)

Адміністративні утворення	Площа земель ВЛР (тис. га) (1988 р.)	Види вилучення деревини	Звітні роки					
			1980	1985	1986	1987	1988	1989
Українська РСР	8550	РГК	5648,0	5927,0	6009,0	5953,0	5944,0	5909,0
		РПК	7830,0	7827,6	7664,7	7554,8	7451,9	7297,6
		Разом – ЛКР	**13478,0**	**13754,6**	**13673,7**	**13507,8**	**13395,9**	**13206,6**
		% (РПК/ЛКР)	58,1	56,9	56,1	55,9	55,6	55,3

* Лесное хозяйство СССР : стат. сборник. – М. : Госкомстат СССР, 1990. – 134 с.

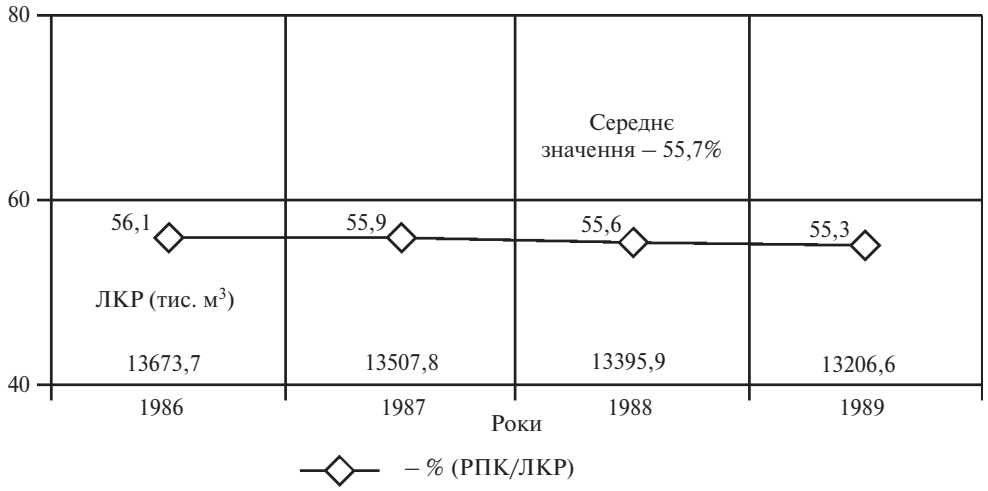

Рис. 2. Виробництво лісових матеріалів в Україні шляхом РПК за 1986–1989 рр. (%)

Окремо слід зазначити, що на той час статистична звітність не містила жодної інформації про ринкові ціни на провідні лісові матеріали ні по колишніх союзних республіках, ні по Україні. Те саме становище так і залишається до сьогодні, хоча теоретичну модель організаційно-технічної структури лісового сектору економіки розроблено і спрямовано на формування галузі лісівництва та лісопромислової галузі, з чіткими межами їх діяльності [8, с. 266, 308]. І стосується це не тільки інформації про обсяги виробництва (заготівлі) лісових матеріалів і формування їх виробничої собівартості та ринкових цін на них.

* Плата за лісовими таксами містить певну частку земельної ренти на користь власника землі (українського народу, держави), хоча й не повністю їй відповідає.

Свого часу автор пропонував: "*Порядок здійснення купівлі-продажу лісосічного фонду врегулювати у Лісовому кодексі України, оскільки в ньому чітко не визначено несумісність реалізації функцій щодо державного управління у сфері використання, охорони, захисту і відтворення лісів із здійсненням рубок головного користування та переробкою деревини*" [10, с. 19]. Але жодних змін щодо вдосконалення формування доходів до державного бюджету так і не розпочато, хоча відповідні механізми їх обчислення відомі та обгрунтовані автором.

У ході численних реформувань лісового господарства за роки незалежності досягнуто одну істотну зміну в українському лісівництві – налагоджено облік продукції від лісозаготівель у складі загального її обсягу, що досягає більш як 85% (2012 р. – 88,7% – свідчення для віднесення виробників до підсекції DD за КВЕД ДК 009:2010), з відображенням виробництва лісових матеріалів за видами вилучення деревини з лісових екосистем, які, у свою чергу, щороку відображаються у статистичній звітності за ф. 3-лг річна (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка виробництва лісових матеріалів в Україні за 2007–2012 рр. за видами вилучення деревини

(тис. м^3)

Адміністративні утворення	Площа земель ВЛР (тис. га) (2013 р.)	Види вилучення деревини	Звітні роки					
			2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	10218,0 *	РГК	7075,4	6996,8	6673,1	7212,3	6986,3	7761,9
		РПК	9808,9	8726,9	7520,0	8906,6	10474,5	9716,4
		Разом – ЛКР	**16884,3**	**15723,7**	**14193,1**	**16118,9**	**17460,8**	**17478,3**
		% (РПК/ЛКР)	58,1	55,5	53,0	55,3	60,0	55,6

* Площа не зовсім достовірна, оскільки в Україні все ще не налагоджено належного обліку лісів через суперечливість положень Земельного і Лісового кодексів України щодо визначення облікової категорії "ліси".

Згідно з таблицями 2 і 3, порівняно з даними радянських часів за кількісними показниками принципово важливих змін не відбулося хоча б тому, що частка виробництва лісових матеріалів за рахунок вилучення деревини шляхом РПК у загальному їх обсягу за 25 років практично не змінилася: за 1986–1989 рр. вона становила 55,7%, а за 2009–2012 рр. – 56%, тобто перебуває у межах похибки її виміру (рис 3).

Окремо зазначимо, що фінансові показники доходів і видатків на ведення лісівництва і лісокористування ні в радянський період, ні за часів незалежності України не були, так би мовити, в пошані (у тому числі щодо систематичного оприлюднення ринкових цін на провідні лісові матеріали). Чого не скажеш, наприклад, про державне лісівництво у Польщі. Звернемо увагу тільки на декілька аспектів з польського законодавства про лісове господарство.

Перше: "Ліс – у розумінні закону є грунт: ... вкритий лісовою рослинністю (лісові угіддя) – деревами і чагарниками, а також лісовим покривом – або тимчасово його позбавлений" [6, ст. 3]. В українському законодавстві було б доцільно

також зазначити – "лісові угіддя, що надані суб'єкту господарювання за встановленим цільовим призначенням". Останнє встановлюється Земельним кодексом України: "Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень" (ст. 20).

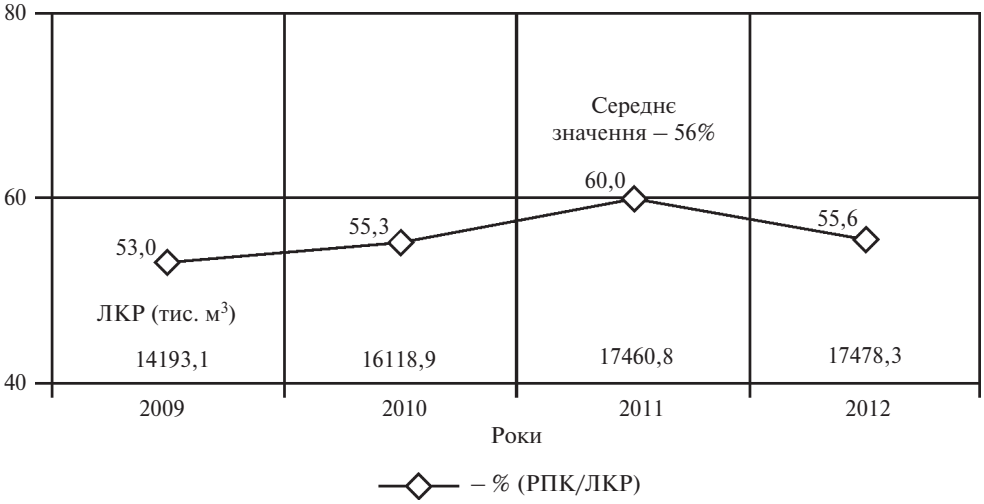

Рис. 3. Виробництво лісових матеріалів в Україні шляхом РПК за 2009–2012 рр. (%)

Друге: "Державні ліси покривають свої видатки з власних доходів за принципом фінансової самостійності" [6, ст. 50].

Третє: "Основою оподаткування лісовим податком є кількість перерахованих (тобто умовних) гектарів, яка обчислюється з урахуванням головних лісових порід у деревостані та його класу бонітету, встановлених за планом лісовпорядкування" [6, ст. 64.1].

Четверте: "Лісовий податок з одного перераховного гектара за податковий рік встановлюється як грошовий еквівалент 0,200 м^3 деревини, обчислений згідно із середньою ціною з продажу деревини, отриманої від лісництва (аналог українського "лісгосп") за перші три квартали року, попереднього податковому"... "Середня ціна продажу ... встановлюється на підставі повідомлення Голови Головного статуправління, яке вміщується в офіційному віснику Республіки Польща "Монітор польський" у строк 20 днів після закінчення третього кварталу" [6, ст. 50].

Нічого подібного лісове законодавство України не містить, хоча й незначно відрізняється від польського законодавства про лісівництво, що, природно, позначається на економічних показниках використання лісових угідь. Так, за питомими показниками вилучення деревини та виробництва з неї лісових матеріалів області Українського Полісся у 3 і більше разів поступаються перед сусідніми воєводствами Республіки Польща.

Висновки і пропозиції

З огляду на викладене, доходимо висновку, що Лісовий кодекс України, а також ідеологія загальнодержавного управління лісами, покладена в його основу,

практично залишаються тими самими, як і за часів колишнього Союзу. Красномовним їх відображенням був і залишається негативний фінансовий результат діяльності лісогосподарських та інших підприємств у галузі лісівництва на знеособленій основі.

Отже, з метою реального реформування діяльності ідентифікованих суб'єктів господарювання з лісівництва та підприємств інших видів економічної діяльності, у межах яких взято на облік землі лісові, необхідно вжити ряд заходів.

1. Терміново розробити Закон України "Порядок використання земель лісогосподарського призначення" замість пострадянського Лісового кодексу України, що передбачено Земельним кодексом України (ст. 57), з повною відмовою від колишньої ідеології "державного управління лісами", від визначення об'єктом праці екосистеми "ліс" замість "земля", з переведенням лісівництва на умови ідентифікованої відповідальності землекористувачів за економічні та екологічні результати господарювання на основі самоокупності та прибутковості.

2. Центральному органу державної виконавчої влади з питань земельних ресурсів і топографо-геодезичної та картографічної діяльності, Міністерству аграрної політики і продовольства, а також Держлісагентству України доцільно лісівництво як вид економічної діяльності визнати та визначити лісовим землеробством, а суб'єктів господарювання з лісівництва – землекористувачами, з усіма фінансово-економічними повноваженнями і зобов'язаннями суб'єктів підприємницької діяльності.

3. Органам державної виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у разі надання суб'єктам господарювання з лісівництва, підприємствам і установам інших видів економічної діяльності лісових угідь (земель лісових) рекомендувати чітко визначати у складі відповідних правовстановлюючих документів на землекористування розмір і забезпечувати сплату податку (для суб'єктів з лісівництва невиробничого призначення – умовного) за їх використання незалежно від результатів господарювання.

4. Розробити порядок ведення обліку та звітності; разом з інформацією про кількісний облік використання земельних ресурсів подавати дані про економічні результати господарювання (доходи, видатки і фінансовий результат їх продуктивного використання), що дасть можливість органам державної виконавчої влади та органам місцевого самоврядування мати уявлення про ефективність використання головного природного ресурсу – земельних угідь – і належним чином регулювати її у межах підвладної їм території.

5. Запровадити в Україні, за досвідом сусідньої Польщі, збирання та оприлюднення статистичної інформації про середні ринкові ціни на продаж провідних лісових матеріалів підприємствами, що їх виробляють, у тому числі за перші три квартали року, попереднього податковому, – з тим, щоб їх можна було використати при розробці показників соціально-економічного розвитку підприємств і суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни на наступний рік.

Здійснення зазначених та інших заходів має сприяти розвиткові лісівництва в Україні як галузі рослинництва та переведенню його на принципи самоокупності та прибутковості, при одночасних поліпшенні екологічної безпеки та отриманні прямих доходів до державного бюджету у вигляді плати за землю у межах, щонайменше, 1 млрд. грн./рік у цінах 2013 р.

Список використаної літератури

1. Лесное хозяйство СССР за 50 лет / Государственный комитет лесного хозяйства Совета Министров СССР. – М. : Издательство "Лесная промышленность", 1967.

2. Лісове господарство України: Проблеми та перспективи ; [за ред. І.Р. Юхновського] / Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. – К., 2003.

3. Столетие учреждения Лесного департамента. 1798–1898. – С.-Петербургъ : Типо-литография Ю.Я. Римана, Виленский переулок, 6. 1898. – 252 с. (Факсимильное издание, 1997).

4. Таксы на древесину основных лесных пород, отпускаемую на корню. Прейскурант № 07-01. Вводится в действие с 1 января 1974 г. / Государственный комитет цен Совета Министров СССР. – М. : Прейскурантиздат, 1973.

5. "У жодній природній зоні країни лісистість не досягає оптимального рівня". Інтерв'ю Голови Державного агентства лісових ресурсів України // Урядовий кур'єр. – 10 серп. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lis.ck.ua/news/show/id/2411.

6. Ustawa z dnia 28 werzesnia 1991 r. O lesach // Kancelaria Sejmu. Dz. U. 1991 Nr 101 poz. 444.

7. *Россмеслер А.* Лес. Сочинение А. Россмеслера : [Перевод со значительными дополнениями под редакцией Ф.К. Арнольда и Н.Е. Попова]. – С.-Петербург, Тип. Куколь-Яснопольского, 1866. – С. 5.

8. *Дребот О.І.* Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України : моногр. – К. : Національна академія аграрних наук України. Інститут агроекології та природокористування, 2012.

9. *Фурдичко О.І.* Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісогосподарського виробництва // Вісник НАН України. – 2012. – № 4.

10. *Бобко А.* Про формування у складі державного бюджету України видатків на лісове і мисливське господарство та надходжень від його діяльності // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 11–19.

References

1. *Lesnoe Khozyaistvo SSSR za 50 Let* [USSR's Forestry for 50 years]. Moscow, Lesnaya Promyshlennost', 1967 [in Russian].

2. *Lisove Gospodarstvo Ukrainy: Problemy ta Perspektyvy, za red. I.R. Yukhnovs'kogo* [Ukraine's Forestry: Problems and Perspectives], edited by I.R. Yukhnovskyi. Kyiv, Council on Questions of Devel. Prod. Forces and Prod. Relat., 2003 [in Ukrainian].

3. *Stoletie Uchrezhdeniya Lesnogo Departamenta. 1798–1898* [100 Years since the Establishment of the Forestry Department. 1798–1898]. St.-Petersburg : Typolithogr. by Yu.Ya. Riman, 1898, (Faximile edition, 1997) [in Russian].

4. *Taksy na Drevesinu Osnovnykh Lesnykh Porod, Otpuskaemuyu na Kornyu. Preiskurant No. 07-01. Vvoditsya v Deistvie s 1 Yanvarya 1974 G.* [Fixed Rates for Timber of Main Standing Forest Species. Price-List No. 07-01. Introduced from January 1, 1974]. Moscow, Preiskurantizdat, 1973 [in Russian].

5. *"U zhodnii pryrodnii zoni krainy lisystist' ne dosyagae optymal'nogo rivnya". Interv'yu Golovy Derzhavnogo agentstva lisovykh resursiv Ukrainy* ["In none of the natural zone of the country, the forest areas attain the optimum level". Interview with the Head of State Agency on Forest Resources of Ukraine]. *Uryadovyi Kur'er – State's Courier*, Aug. 10, 2011, available at: http://lis.ck.ua/news/show/id/2411 [in Ukrainian].

6. Ustawa z dnia 28 werzesnia 1991 r. O lesach. Kancelaria Sejmu. Dz. U. 1991 Nr 101 poz. 444.

7. Rossmässler E.-A. *Les. Perevod so znachitel'nymi dopolneniyami pod redaktsiei F.K. Arnol'da, N.E. Popova* [Der Wald]. Translation with significant additions is edited by F.K. Arnol'd, N.E. Popov. St.-Petersburg, Typogr. by Kukol'-Yasnopol'skii, 1866, p. 5 [in Russian].

8. Drebot O.I. *Instytutsionalizatsiya Lisovogo Sektora Ekonomiku v Konteksti Stalogo Rozvytku Ukrainy* [Institutionalization of Economy's Forest Sector in the Context of Ukraine's Sustainable Development]. Kyiv, Inst. of Agroecol. and Nature Manag. of the NAASU, 2012 [in Ukrainian].

9. Furdychko O.I. *Ekologichni problemy pryrodokorystuvannya v nautsi i praktytsi lisogospodars'kogo vyrobnytstva* [Ecological problems of the nature management in science and practice of the forestry]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bull. of NASU*, 2012, No. 4 [in Ukrainian].

10. Bobko A. *Pro formuvannya u skladi derzhavnogo byudzhetu Ukrainy vydatkiv na lisove i myslyvs'ke gospodarstvo ta nadkhodzhen' vid iogo diyal'nosti* [On the formation of expenditures on the forestry and the hunting ground and incomes from their activity]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2006, No. 5, pp. 11–19 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18 квітня 2014 р.